

ТАҚРИЗИ РОҲБАРИ ИЛМӢ

ба диссертатсияи Файзуллозода Хайрулло Ҳадиятулло дар мавзӯи «Заминаҳои ташаккул ва инкишофи ҳамбастагии иҷтимоӣ дар Тоҷикистон дар давраи истиқлоли давлатӣ: хусусият, назария ва амалия» барои Ҳимоя ва дарёфти дараҷаи илмӣ доктори фалсафа (PhD), доктор аз рӯйи ихтисоси 6D050100 – Сотсиология (6D050103 – Сохтори иҷтимоӣ, ниҳодҳо ва равандҳои иҷтимоӣ)

Диссертатсияи Файзуллозода Хайрулло Ҳадиятулло ба яке аз мавзӯҳои муҳими илми сотсиология ва масъалаҳои мубрами ҷомеаи муосири Тоҷикистон – ҳамбастагии иҷтимоӣ дар Тоҷикистон дар давраи истиқлоли давлатӣ бахшида шудааст. Ҳамбастагии иҷтимоӣ яке аз калидитарин мафҳумҳои сотсиологияи муосир мебошад, ки бе он ҳеҷ ҷомеае наметавонад ба суботи доимӣ ва рушди босубот ноил гардад. Дар ҷомеаи Тоҷикистон, ки аз ҷанги шаҳрвандӣ хотираи талхе дорад ва дар тӯли солҳои истиқлолият тадриҷан ба демократикунонӣ ва бунёди давлати миллӣ рӯй овардааст, масъалаи ҳамбастагӣ аҳамияти махсус касб мекунад. Диссертатсияи Файзуллозода Х. Ҳ. ба таҳлили амиқи омилҳо, хатарҳо ва заминаҳои ташаккули ҳамбастагии иҷтимоӣ дар замони соҳибистиклолӣ бахшида шудааст. Муаллиф на танҳо назарияҳои классикӣ ва муосири ҷомеашиносиро ҷамъбаст мекунад, балки дар заминаи пурсишҳои сотсиологии васеъ, таҳлили бисёрандозаи омилҳои мусбат (24 омил) ва хатарҳои эҳтимолӣ (13 хатар) – аз маҳалгароӣ ва коррупсия то таъсири ҷаҳонишавӣ ва ВАО-и хориҷӣ – пешниҳод мекунад. Ҳамин тариқ, ин тадқиқот на танҳо дорои аҳамияти назариявӣ, балки барои коркарди сиёсати давлатии ҳамгироии ҷомеа дар шароити глобализатсия аҳамияти амалии муҳим дорад.

Мавзӯи диссертатсия, объект (муносибатҳои ҷамъиятӣ, фарҳангӣ, сиёсӣ ва иқтисодӣ дар раванди ҳамбастагӣ) ва предмети он (заминаҳои ташаккул ва хусусиятҳои тағйирёбандаи ҳамбастагии иҷтимоӣ дар фазои Тоҷикистони соҳибистиклол) пурра ба талаботи ихтисоси 6D050100 – сотсиология мувофиқат мекунад. Дар кор методологияи илмӣ муосир – аз таҳлили системавӣ-сохторӣ ва муқоисавӣ то усулҳои герменевтикӣ ва

функционализми сохторӣ ба кор бурда шудааст, ки барои омӯзиши чунин мавзуи бисёрчанба табиист.

Диссертатсия аз муқаддима, се боб, шаш зербоб, хулоса, тавсияҳои амалӣ ва рӯйхати адабиёт иборат аст. Ҳаҷми умумии кор 209 саҳифа мебошад, ки дар он 12 ҷадвал ва 1 модели назариявӣ ҷой дода шудааст. Сохтор мантиқан пурра буда, ба таври пай дар пай масъалаҳои назариявӣ, таҳлили омилҳо ва ҷиҳати амалӣ – моделсозӣ ва пешгирии хатарҳо – ҳал карда мешаванд.

Муқаддима мубрамияти мавзӯ, дараҷаи омӯзиши он, ҳадаф ва вазифаҳои тадқиқот, наwgониҳои илмӣ, нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда ва аҳамияти амалии корро ба таври возеҳ баён мекунад.

Боби якум («Асосҳои назариявӣ-методологии омӯзиши падидаи "ҳамбастагии иҷтимоӣ" ҳамчун омили асосии субот ва пешрафти ҷомеаи муосир») ду зербобро дар бар мегирад. Дар зербоби аввал муаллиф таҳлили муфассали таърифҳои ҳамбастагии иҷтимоӣ (нуҳ таъриф) ва дидгоҳҳои ҷомеашиносони классики ғарбӣ (Гоббс, Руссо, Конт, Дюркгейм) ва шарқӣ (Ихвон-ус-сафо, Форобӣ, Ибни Халдун) инчунин муосир (Парк, Парсонс, Ҳабермас, Гидденс, Мид ва дигарон) овардааст. Дар зербоби дуюм муаллиф мафҳуми «ваҳдати миллӣ»-ро таҳлил намуда, ҷузъҳои он (миллат, дарки амиқ, сазо амал, ҳадафҳои муштарак)-ро муайян мекунад ва ҳашт фарқияти асосии байни «ҳамбастагии иҷтимоӣ» ва «ваҳдати миллӣ»-ро нишон медиҳад. Ин барои фаҳмидани хусусияти дугонаи равандҳои ҳамгироӣ дар ҷомеаи гузаранда муҳим аст.

Боби дуюм («Омилҳо ва заминаҳои ташаккул ва тақвияти падидаи "ҳамбастагии иҷтимоӣ" дар Тоҷикистони соҳибистиклол») ба омилҳои макро ва микросотсиологӣ бахшида шудааст. Дар боби дуюм натиҷаҳои пурсишномаи муаллиф васеъ истифода шудаанд. Дар зербоби аввал 17 омили макросотсиологӣ (истиклоли давлатӣ, давлати миллӣ, дунявият, конституция, роҳбари давлат, маориф, адолати иҷтимоӣ, забон, дин, иқтисод, шартномаҳои ҷамъиятӣ, ҳадафҳои муштарак, ҷанги шаҳрвандӣ, гуфтугӯ, миёнаравон, ВАО) таҳлил шудаанд. Дар зербоби дуюм 7 омили микросотсиологӣ (ахлоқ, масъулияти мутақобила, худшиносии миллӣ, озодии вичдон, фарҳанг ва арзишҳои миллӣ, ҷорабиниҳои дастаҷамъона, иҷтимоикунонӣ) мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Таҳлили пурсишҳо

(масалан, 51,9% фаъолияти маорифро омили асосии устувории ваҳдат донистанд, 44,1% маҳалгароиро хатари ҷиддӣ номидаанд) далели эътимодбахши хулосаҳои унвонҷӯ мебошад.

Боби сеюм («Самтҳои ҳифзи "ҳамбастагии иҷтимоӣ" аз хатару таҳдидҳо ва модели назариявӣ ҳамчун зербиноии таҳлили системавӣ») аз ду зербоб иборат аст. Дар зербоби аввал 13 хатари асосии ҳамбастагии иҷтимоӣ дар Тоҷикистон – аз қонуншиканӣ (55,3% овоз гирифтааст) ва маҳалгарой (44,1%) то гаравидани ҷавонон ба ҳизбу ҳаракатҳои ифротӣ (38,8%) ва таъсири манфии ВАО-и хориҷӣ – тасниф шудаанд. Дар зербоби дуюм, ки арзишнокии максималиро дорад, муаллиф модели назариявии ҳамбастагии иҷтимоиро дар шакли чор сутун (ду сутуни яклухтхат – омилҳои мусбати макро ва микро; ду сутуни рахнахат – хатарҳои макро ва микро) пешниҳод намудааст. Модел робитаи дутарафаи байни фард ва ҷомеа, байни омилҳои мусбат ва хатарҳоро бо ёрии тирчаҳои рамзӣ нишон медиҳад. Аҳамияти амалии ин модел дар он аст, ки он метавонад воситаи таҳлил ва банақшагирии стратегияҳои давлатӣ барои пешгирии хатарҳо ва таҳкими ҳамбастагӣ гардад.

Дар қисмати хулоса ҳашт натиҷаи асосии тадқиқот ҷамъбаст шудаанд. Тавсияҳои амалӣ ба рушди маориф, муколамаи байни фарҳангҳо, беҳбуди сиёсати иттилоотӣ, таъсиси маркази илмӣ таълимоти ҳанафӣ, такмили концепсияи тарбияи миллӣ ва ташаккули «қоидаи тиллоии ахлоқ» дар ҷомеа нигаронида шудаанд. Ин тавсияҳо на танҳо дар санадҳои расмӣ, балки дар раванди таълими фанҳои «Сотсиология», «Фалсафаи иҷтимоӣ», «Сиёсатшиносӣ» ва тарбияи ҷавонон истифода бурдан мумкин аст.

Диссертатсия дар илми сотсиологияи тоҷик бори аввал таҳлили муқоисавии «ҳамбастагии иҷтимоӣ» ва «ваҳдати миллӣ»-ро дар сатҳи амиқи назариявӣ ва амалӣ анҷом додааст. Муаллиф 24 омили ташаккул ва 13 хатари таҳдидкунанда ба ҳамбастагиро дар ҷомеаи муосири Тоҷикистон муайян намуда, онҳоро дар ду сатҳ – макро ва микро тасниф кардааст. Модели назариявии (графикӣ) пешниҳодкардаи муаллиф дорои хусусияти чандирӣ буда, сарҳади байни сохтор ва фардро статикӣ намешуморад, балки эътироф мекунад, ки баъзе омилҳо (масалан, маориф, ахлоқ, коррупсия) метавонанд вобаста ба контекст ҷойи худро дар байни сатҳҳои макро ва микро иваз кунанд. Ҳамзамон, аввалин таҳқиқоти бунёдии илмӣ

оид ба ҳамбастагии иҷтимоӣ дар Тоҷикистони соҳибистиклол бо истифода аз усулҳои эмпирикии назарсанҷӣ сурат гирифтааст, ки яке аз навоариҳои бевоситаи ин кор мебошад.

Натиҷаҳои диссертатсия метавонанд дар рушди назарияи ҷомеашиносии миллӣ-ватанӣ ҳамчун заминаи концептуалӣ барои омӯзиши ҳамбастагӣ хидмат кунанд. Тавсияҳои амалии он барои коркарди барномаҳои давлатии таҳкими ваҳдати миллӣ, беҳбуди сиёсати маориф ва ВАО, инчунин дар таълими фанҳои «Сотсиология», «Фалсафаи иҷтимоӣ» ва «Сиёсатшиносӣ» дар донишгоҳҳои кишвар муфид мебошанд. Аз ҷумла, модели назариявӣ метавонад ҳамчун воситаи таҳхис барои муайян кардани нуқтаҳои осебпазири ҳамбастагӣ ва ҳамчун асоси методологӣ барои сиёсатмадорон дар коркарди стратегияҳои пешгирӣ аз таҳдидҳо истифода шавад.

Эътимоднокии натиҷаҳо бо ҳаҷми кофии маводи таҳлилшуда (зиёда аз 300 манбаъ), истифодаи методҳои муосири таҳқиқотӣ, гузаронидани таҳқиқоти сотсиологӣ (320 нафар) ва коркарди омории маълумот бо барномаҳои махсуси компютерӣ таъмин карда шудааст. Аз рӯйи мавзӯи диссертатсия муаллиф 10 мақолаи илмӣ, аз ҷумла 4 мақола дар маҷаллаҳои тақризшавандаи КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 3 мақола дар дигар маҷаллаҳои илмӣ нашр карда, 3 маърузаи илмӣ дар конференсияҳои ҷумҳуриявӣ пешниҳод намудааст. Диссертатсия дар ҷаласаи кафедраи фалсафа ва фарҳангшиносии ДДОТ ба номи С.Айнӣ ва дар маҷлиси шӯъбаи сотсиологияи Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А. Баҳоваддинови АМИТ муҳокима ва ба ғимоя тавсия шудааст.

Файзуллозода Х. Ҳ. таҳқиқоти мустақилона ва ҳамаҷониба анҷом додааст: маводи назариявиро ҷамъбаस्त карда, пурсишнома тартиб дода, таҳқиқоти сотислогиро гузаронда, маълумотро коркард намуда, хулосаҳо ва тавсияҳо таҳия кардааст. Модели назариявии пешниҳодшуда, таҳлили муқоисавии мафҳумҳо, муайян кардани омилҳо ва хатарҳо аз ҷониби муаллиф ба таври эҷодӣ ва асоснок пешниҳод шудаанд.

Диссертатсияи Файзуллозода Хайрулло Ҳадиятулло дар мавзӯи «Заминаҳои ташаккул ва инкишофи ҳамбастагии иҷтимоӣ дар Тоҷикистон дар давраи истиқлоли давлатӣ: хусусият, назария ва амалия» як кори илмӣ

пурра, мукаммал ва мустақил мебошад. Он ба талаботҳои Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ (қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, №267) ва Дастурамал оид ба тартиби барасмиятдарории диссертатсия, автореферати диссертатсия (қарори Раёсати КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27 декабри соли 2024, №493) ҷавобгӯ мебошад. Дар кор навовариҳои илмӣ, хулосаҳои асоснок ва тавсияҳои амалии арзанда мавҷуданд. Муаллиф сазовори дарёфти дараҷаи илмии доктори фалсафа (PhD) доктор аз рӯи ихтисоси 6D050100 – Сотсиология (6D050103 – Сохтори иҷтимоӣ, ниҳодҳо ва равандҳои иҷтимоӣ) мебошад.

Роҳбари илмӣ: доктори илмҳои фалсафа, профессор, директори Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон

Ҳайдарзода Р. Ҷ.

«20» апрели 2026 с.

Суроға: 734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон,
ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 33
Е-mail: rustam86@hotmail.com
Тел.: (+992) 937-30-87-87

Имзои профессор Ҳайдарзода Р. Ҷ.-ро тасдиқ менамоям:

Нозири шуъбаи кадрҳои Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон

Игамова У.

Суроға: 734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон,
ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 33
Е-mail: kurbonova_22@mail.ru
Тел.: (+992) 555 555 636

« 20 » 04 2026 с.